

Rinolaliyanın öyrənilmə tarixinə tibbi və pedaqoji yanaşmalar

Nailə Hüseynova

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti,
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru*

E-mail: nailyahuseyn72@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.f.d M.Ş. Məlikov,
ped.ü.e.d. Ş.Q. Əliyeva

Açar sözlər: rinolaliya, periostal uranoplastika, düzgün tənəffüs, damaq pərdəsinin masajı, loqoterapiya, yumşaq damaq, burun boşluğu, burun arasındakı keçid

Ключевые слова: ринолалия, периостальная уранопластика, правильное дыхание, массаж небной занавески, логотерапия, мягкое небо, носовая полость, перегородка носа

Key words: rhinolalia, periostal uronoplasty, correct breathing, massage of palate, logotherapy, soft palate, nasal cavity, swing between swallow nose and nose

Rinolaliyanın öyrənilmə tarixi bir çox mərhələlərdən keçmişdir və müxtəlif alimlərin fikirlərinin təhlili əsasında öz strukturunu və məzmununu formalaşdırmışdır.

1870-ci ildə N.V.Voronsovskiy qeyd etmişdir ki, periostal uranoplastika normal nitqin bərpası istiqamətində uğurlu addım olmuşdur. O, yumşaq damağın ikinci qısaldılması uronoplastikasından sonra burunda danışıq probleminin qalmasına səbəb olaraq, onun eninə gərilməsinə və hərəkətliliyin yetəri dərəcədə olmamasını qeyd edir.

Cərrahların ağız boşluğunun anatomik qüsurunun korreksiyasında əldə etdikləri uğurlara baxmayaraq, onlardan heç biri yalnız cərrahi müdaxilə ilə nitqin fonetik quruluşunda müsbət nəticələrə nail ola bilmədi. Hər kəs tərəfindən qəbul edilmişdir ki, uronoplastika öz özlüyündə rinolaliyalıların nitqindəki burun səslərini ləğv edə bilmir.

A.A.Limberq qeyd etmişdir ki, cərrah yarıq deformasiyasının müalicəsi və qüsurun aradan qaldırılması işlərində öz üzərinə düşən vəzifəni real təsəvvür etməlidir. Cərrahi müalicənin vəzifəsi deformasiyaya uğramış orqanların formasını və böyüklüyünü onların normal inkişaf imkanlarına zərər yetirmədən tam bərpa etməkdir. Orqanın təhrif olmuş və yetərsiz funksiyası (nitq funksiyasının xüsusiyyətləri) yalnız nadir və təsadüfi hallarda öz özünə düzəlir.

Belə ki, Lemonye, B.Lanqbek, Makuen, Kez və başqaları (20-ci əsrin əvvəli) damaq yarığının cərrahi müalicəsini təkmilləşdirmişlər və yeniyetmələrə və böyüklərə daha aydın nitq üçün təlimin cərrahi müdaxilədən daha böyük fayda verdiyini hər zaman vurğulamışlar.

Qüsurun mövcudluğunun və onun aradan qaldırılmasının tibbi və pedaqoji cəhətdən tədricən öyrənilməsi gedişatında açıq burunda danışıq zamanı nitq pozuntusunun aradan qaldırılmasının pedaqoji metodlarında iki yeni istiqamət işlənib hazırlanılmışdır.

Bunlardan biri Almaniyaya aiddir, — Almaniyada və bir sıra başqa ölkələrdə qəbul olunmuşdur (Q.Qusman 1924; Q.Arnold 1959; M.M.Vankeviç 1926; V.A.Karetnikova 1927; M.E.Xvatsev 1931,1959). Bu güclü qıcıqlandırıcıların təsiri ilə canlanmanın ilkin irradiyası prinsipinə əsaslanır, hansı ki, bunun sayəsində normal nitq hərəkəti orqanlarının kompleks fəaliyyətinə qüsurlu orqanlar da cəlb olunur (yumşaq damaq və s.). Tətbiq olunan tapşırıqlar çox zaman gərgin, güclü xarakter daşıyır.

Alman məktəbində loqoterapiya tədbirlərini elektro və vibromasajların tətbiqi ilə

birdləşdirmək nəzərdə tutulurdu ki, bundan da sonra artikulyasiya və nəfəs məşqləri dərsləri aparılırdı. İlk 2-3ay xəstələr falset səsdən istifadə etməli idilər, daha sonra sinə səslərinin öyrənilməsinə keçirdilər.

Şərti olaraq, Fransaya aid edilən ikinci istiqamət düzgün tənəffüs və səs məsələlərinə əsaslanır (S.Borel-Mezoni, 1929; V.Vedyu, 1929). Bu istiqamət nitq hərəkətlərinin, xüsusən də tənəffüs hərəkətlərinin fizioloji cəhətdən təbii, gərilməmiş diferensiasiyasına əsaslanır.

Hər iki istiqamətin nümayəndələri damaq-udlaq bağının iradi olaraq qapanmasına nail olmağın vacibliyini nəzərə alırdılar ki, bu da damaq pərdəsinin hərəkətliyinin, Passavant yastığının damaq pərdəsi ilə (yumşaq damaqla) sıxılmasının təmin edilməsi ilə mümkündür.

Alman istiqamətini daha parlaq ifadə edən Q.Qusman olmuşdu. Onun hazırladığı metodikada damaq-udlaq cəftəsinin yaxşılaşdırılması üçün konkret tapşırıqlar sistemi təqdim edilmişdir. O nitq məşqlərini obturator və ya burun sıxılmasının tətbiqi ilə keçirməyi tövsiyə edir.

Damaq pərdəsinin Passavan yastığı ilə sıxılmasına və bunun nəticəsində damaq-udlaq cəftəsinin yaxşılaşmasına obturatorun yerləşdirilməsi və ya burun qanadlarının sıxılması ilə nail olmaq olur, belə ki, bu zaman ağız boşluğunda damaq pərdəsinin yuxarı qalxmasını təmin edən güclü təzyiq əmələ gəlir. Nitq tapşırıqlarının əsasını yüksək səslərdən istifadə təşkil edir.

Yüksək səslə tələffüzün səmərəliliyi belə şərtlənir ki, yüksək səslə nitq zamanı ağız boşluğunun bütün daxili hissələrinin güclü innervasiyası yer alır; bu zaman damaq pərdəsinin aktivliyi artır.

Alman məktəbinin prinsipləri öz şəxsi təcrübəsi əsasında M.E.Xvatsev tərəfindən modifikasiyalaşdırılmışdır.

Onun bəyan etdiyi, bir çox həm yerli həm də xarici mütəxəssislərin təcrübələrini ümumiləşdirən metodikası hətta ən çətin vəziyyətdə belə müsbət nəticələr verir, lakin bu metodika loqopeddən yüksək ustalıq və nitq aparatının anatomiya və fiziologiyası haqqında dərin biliyə malik olmasını, xəstədən isə gərginlik və çalışqanlıq tələb edir. O, xəstənin nitq aparatının inkişafı üçün mürəkkəb tapşırıqlar kompleksi, çox sayda mexaniki iş üsulları tövsiyə edir. Bu metodikanın çətinliyini və effektivliyini yetərsiz olmasını müəllif özü dəfələrlə qeyd etmişdir.

Fransız cərəyanı bir neçə modifikasiya ilə sovet müəlliflərinin bir sıra işlərində yer almışdır (F.A.Rau, Y.F.Rau, Z.Q.Nelyubova, T.N.Voronsova, A.Q.İppolitova).

Bu qeyd olunmuş işlərdə rinolaliya zamanı loqopedik köməyin həm əməliyyata qədər həm də əməliyyatdan sonra vacib olduğu bildirilir. Lakin əksər hallarda əməliyyatdan sonrakı zamanda aksent işləri aparılırdı və əməliyyata qədərki dövrdə məşğələlərin mümkünlüyündən yalnız çox ehtiyatla danışılırdı.

1931-ci ildə F.A.Raunun "Anadangəlmə damaq yarığı zamanı əməliyyata qədərki dövrdə loqoterapiya tapşırıqları" referatı dərc edildi. Bu işdə əməliyyata qədər müddətdə düzgün tələffüzün öyrənilməsi üzrə ümumi qəbul olunmuş metodikaya uyğun olaraq səslər öyrənilir. F.A.Rau belə fikir bildirmişdir ki, əməliyyata qədər düzgün artikulyasiyanın tərbiyəsi daha çətin, yanlış öyrənilmiş hərəkət isə əməliyyatdan sonra loqopedik işi mürəkkəbləşdirir. Bununla əlaqədar olaraq, o, əməliyyata qədərki məşğələlər zamanı tələffüzün formalaşmasına çox ehtiyatla yanaşmağı tövsiyə edir.

1933-cü ildə F.A.Raunun "Müxtəlif növlü burunda danışıq zamanı nitq bərpası üzrə praktiki rəhbər" kitabı işıq üzü gördü ki, burada iş metodu on bir tapşırıqla göstərilmişdir. Burada burun qanadlarının sıxılması yolu ilə səslərin düzgün tələffüzünün öyrənilməsi prinsipinin tətbiqi ilə loqopedik tapşırıqların qısa ardıcıl metodikasının verilməsinə ilk dəfə

cəhd edilmişdir.

1938-ci ildə Z.Q.Nelyubovanın qısa metodik qeydi olan "Tələffüz pozuntularının bərpası haqqında kitab"ı buraxıldı ki, burada xəstə ilə işin səkkiz bölməsi göstərilmişdir və anadangəlmə yarıq zamanı nitqin öyrənilməsi üsulları verilmişdir.

Öncəki işiylə müqayisədə Z.Q.Nelyubova buraya bir çox yeni üsullar daxil etmişdir: damaq pərdəsinin masajı, damaq pərdəsi üçün xüsusi tapşırıqlar (əsnəmə, başı arxaya etməklə bir neçə damcı su içmək, dili çölə çıxarmaqla öskürmək). O, səs-nəfəs axınının formalaşmasına və diafraqmal tənəffüsün sazlanmasına böyük diqqət ayırmışdır. Həmçinin nitq səslərinin tələffüzü zamanı çox yüksək səsdən və sərt həmlədən istifadə də təklif olunur.

Məqalənin aktuallığı. Məqalə rinolaliyalı uşaqların xüsusiyyətlərinin araşdırılması baxımından aktualdır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə müxtəlif tədqiqatların nəticələrinə istinad edilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Burada ilk dəfə olaraq, rinolalikin öz nitqinə eşitmə diqqətinin inkişafının vacibliyi qeyd olunub və üz əzələlərinin tikşəkili və xoreik hərəkətlərinin qarşısının alınmasının mümkünlüyü göstərilib.

Ədəbiyyat

1. N.T.Hüseynova, T.H.Ağayeva. Loqopediya. Bakı, 2018.
2. Алмазова Е.С. К вопросу о нарушениях голоса/Очерки по патологии речи и голоса. - М.: Учпедгиз, 1.60. Вып. 1
3. Ипполитова А.Г. Открытая ринолалия: Учеб. пособие для студентов дефектол. фак. пед. ин-тов / Под ред. О.Н. Усановой. М.: Просвещение, 1983.

Н. Гусейнова

Медицинские и педагогические подходы к истории изучения ринолалии

Резюме

История изучения ринолалии прошла много этапов и на основе анализа научных мыслей различных ученых была сформирована ее структура и содержание.

В 1870 году Н.В.Вороновский, А.А.Лимбергин, в 1933 году Ф.А.Рау, в 1938 году З.Г.Нелюбова и другие, в результате проведенных анализов и кратких методических примечаний пришли к единому мнению.

Несмотря на удаchi хирургов в области коррекции анатомических дефектов ротовой полости, было доказано, что развитие речи после операции не принесет результатов лишь хирургическим вмешательством. Было отмечено, что назализация звуков с помощью уранопластики не восстанавливается без логопедической помощи.

N. Huseynova

**Medical and pedagogical approaches to the
history of the study of rhinolalia**

Summary

The history of the study of rhinolalia has gone through many stages and based on the analysis of different scientists.

The scents had decided the conculison based on Voronovsky, Limbering in 1873, Rau 1933, Nelyubova in 1938 and others.

Although, the success of the surgeon's correction of anatomical defect in the oral cavity, none of them could achieve phonetic repetition of the speech with only surgical intervention. It has been accepted by everyone that, uronoplasty in its own right can not eliminate speech of the people with rhinolalia.

Redaksiyaya daxil olub: 06.02.2019